

anthropologie.
poll. was een
reeks met
is van den
Prof. W. zijn

teles (en voor
treft), grooten
oed is er ook
het is geheel
ristoteliaansch
et mogelijk?
ag, want dan
enkers gingen
cheidingen —

rgelijking kan
dat ook niet
ste eeuwen in
loof tusschen
historische ont

aar — we zijn
deze dingen
eeuwen. Men
en op de uit
kunnen lezen
tingen. Maar
rusten. Doch
cheel onjuist:
veel verder —
blemen in de
ansch andere

ophie zich met
reng-orthodoxe
ychologen (en
ingen. En na
de „huldige“
lett) mee kun
toeten wij uit
ids Woord. En
En daar wilde

eel heidensche
igen de Schrift
onjuist H).

H. S.

Apollinaria ge-
letterlijk aan
„willende ver-
aar!

sch wat betreft

1 buitengewoon
Steen spreekt
bij dieper zien
regel juist bij
in wanneer hij
t, dan laat ik
Ook blijft het
het hart van
e met zijn ter-
it „een kwestie
„Het lust mij
el te zeggen.
kingen maken,
dat De Steen,
che en andere
bewijst, dat hij
ewijzen wil die
1 we het betoog

Ik spreek over
logie van A.
betoog van W.
beweerd wordt,
es. Immers, de
at schema. Wij
en nu en de
twikkeling der

dat de psycho-
niet veel verder

t me toch over

misverstandten

eking zou ik
er. Apollinaria
n psychologie.
ver het wezen
persoonlijkheid
olgt daar reeds
gie geen Apol-
istologie eigen-
slechts te hand-
t de psycholo-
ereenatent met
s, meen ik, zoo
n te gaan.

culke geheel ont-
toch weten, dat
door verschil-
zoo ongeschikt
vergelijke b.v.
it: Een midden-
theorie van de
at hier over de
van lichaam en
oudheid Aristot-
leorie opgesteld
enz.

Wat de tweede opmerking van De Steen be-
treft zou ik willen zeggen, dat deze met de zaak als
zoodanig niets heeft te maken. Trouwens, De Steen heeft
in dit artikel (IVa) zelf gezegd, dat men bij mij niet vindt
het Aristotelisch schema.

Maar bovendien legt De Steen mij in deze regels iets
in den mond, wat ik niet heb gezegd. De tirade over de
dogmavorming is anders dan ik heb geponeerd. De
Steen verwijst naar mijn voorgaande artikelen, maar
trekt uit deze artikelen niet de conclusie, door die arti-
kelen gewettigd. Ik heb nimmer ontkend, dat de vorm
van het dogma onder invloed stond van het Griekse
denken, maar ik ontkend wel, dat de inhoud van het
dogma Grieksch is. Dat is het punt waarover ik ongeveer
een jaar geleden in „De Reformatie“ schreef. En onge-
veer eenzelfde zaak is thans in het geding. Wat toch
is het punt waar het om gaat? Dat is de kwestie van
den vorm, waarin wij ons uitdrukken. Het gaat over
de termen. En die termen houden verband met een
denkwijze. De vraag is thans of wij onze opvatting in
de termen van vóór zestienhonderd jaar kunnen uit-
drukken, en of men zomaar de termen van heden mag
leggen naast die van zestienhonderd jaar geleden om
dan te constateren: deze term is synoniem met die. Dat
ontken ik en dat zal iedereen moeten ontkennen.

Daarom is ook de noot, die De Steen bij zijn eigen
artikel plaatst, er naast. Want hetgeen te bewijzen is
wordt ook daar niet bewezen. De Steen schijnt te ver-
geten, dat zelfs de bewonderaars van Aristoteles in dezen
tijd zijn termen toch in gewijzigden zin gebruiken. Dat
kan nu eenmaal niet anders, omdat de zielkunde het
karakter heeft van een natuurwetenschap en de vele
ontdekkingen, die men gedaan heeft, hun invloed laten
geelden. Maar hoeveel te meer geldt het dan van iemand,
die van het Aristotelisch schema in de zielkunde niets
moeten hebben, dat hij zeker zich afkeert van elke poging
om zijn opvatting in Aristotelische termen uit te drukken.

En wat tenslotte de derde opmerking van De Steen
betreft, ook deze opmerking gaat eigenlijk op de kwestie
als zoodanig niet in. Zonder eenige overdrijving kan
toch gezegd worden, dat de huidige psychologie alleen
reeds in verband met hetgeen bekend werd over de er-
felijkheid van psychische eigenschappen, een sprong
genomen heeft uit de oude structuur en, om er nog slechts
een punt aan toe voegen, dat het vele dat empirische en
experimenteel onderzoekingen over de verhouding van
de psychische kwaliteiten en de somatische gesteldheden
aan het licht brachten, het ook onmogelijk maakt de
Aristotelische schematisering critiekloos te aanvaarden.

De Steen vergeet niet, dat achter onze opvatting over
het wezen der ziel, die gegevens der hedendaagsche
biologie en psychologie liggen, die wel degelijk uitermate
grootte betekenis hebben.

Dat wij in deze dingen nog niet veel verder zijn, is
dan ook slechts in zoverre juist, dat het nog moeilijk
is om een „einhettliche“ conceptie te geven. Maar dat
ten opzichte van het feitenmateriaal de laatste halve
eeuw ons niet ontzaggelijk veel verder heeft gebracht,
is zelfs door De Steen niet te handhaven. En dit feiten-
materiaal heeft wel zóóveel invloed, dat onze denk wijze
totaal anders is geworden sedert voor 16 eeuwen.

J. W.

VAKWETENSCHAP EN PRAKTIJK

Bijbel en Natuur.

2de Serie IV.

Roofdieren.

Palestina is buitengewoon rijk aan dieren, zoo-
wel wat betreft het aantal soorten als wat aan-
gaat het aantal individuen. Dit treft te meer, waar
het hier geldt een zoo betrekkelijk klein gebied
(28000 km²).

Dit wordt slechts mogelijk gemaakt door de
grootte afwisseling in het landschap, waarop reeds
meermalen werd gewezen en de daarmee samen-
hangende levensvoorwaarden. Zoo is het levens-
te verklaren, dat men er naast de dieren uit de
Palaeartische zone, waarvan Palestina een der
zuidelijkste provincies vormt, ook tal van ver-
leggenwoordigers vindt uit het Aethiopische en
Indische gebied, speciaal in de omgeving van de
Dode Zee en van het Jordaanland.¹⁾

Eigenaardig is het, dat omtrent de fauna van
Palestina veel minder bekend is, dan over de flora;
zonder overdrijving kan men zeggen, dat het zoö-
logisch onderzoek nog in de kinderschoenen
staat. Tot de eersten, die zich voor de dieren-
wereld interesseerden, behoorden Hassel-
quist, een Zweedsch arts uit de 18e eeuw en
Hemprich en Ehrenberg, Duitsche ont-
dekkingsreizigers uit het begin der 19e eeuw. Het
eerste omvangrijke werk op dit gebied is van H.
B. Tristram, een Engelschman, die van 1838—
1881 verschillende reizen naar Palestina en om-
geving maakte en zijn resultaten publiceerde in „The
Fauna and Flora of Palestine“ (1884).

Een nieuw tijdperk in dit onderzoek is aange-
broken, sinds er mannen geweest zijn, die jaren-
lang in Palestina verblijf hielden en systematisch
de dierenwereld bestudeerden. Hiervan dienen ge-
noemd te worden de Joodsche hoogleraar J.
Aharoni en de Duitsche pater E. Schmitz.
Van hen zijn talrijke levendige beschrijvingen af-
komstig van de hedendaagsche dierenwereld, die
ook veel stof bieden ter verklaring van de Heilige
Schrift.²⁾

- 1) Fritz Bodenheimer, Die Tierwelt Palästinas I, blz. 4.
- 2) Idem, a.w. blz. 1.

Voor heden bepalen we ons tot de Roofdie-
ren, waarvan we slechts enkele der voornaamste
soorten kunnen bespreken.

Van alle families der Landroofdieren komen in
Palestina vertegenwoordigers voor. Dit wijst even-
eens op den grooten dierenrijkdom, als we be-
denken, dat bijv. in ons land slechts Marter-
achtigen (wezel, bunzing enz.) en Hondachtigen
(alleen de vos) in het wild voorkomen, terwijl van
de drie andere families (Klaachtigen, Hyena-
achtigen en Beerachtigen) geen enkele soort ge-
vonden wordt.

Geen roofdier neemt zoo'n ruime plaats in den
Bijbel in als de Leeuw (Felis leo) — volgens
Tristram komt de naam 130 maal in de Schrift
voor. De vele malen, dat het dier zelf, zijn
lichaamsbouw of zijn eigenschappen als beeld
gebruikt worden, wijzen op zijn algemeene ver-
spreiding in Bijbelsche tijden, evenals de ver-
schillende verhalen, waarin hij voorkomt.

Niet minder duidelijk blijkt dit uit het feit, dat
het Hebreuwsch voor de verschillende geslachten
en leeftijden verschillende namen heeft. Ook
hiervan geeft de Schrift voorbeelden in Job 4
vers 10—11, — waar de onderscheiding bij de
vertaling hier en daar verloren is gegaan —, en
in het klaaglied over Juda's laatste vorst (Ezech.
19:1—14) waar in de nieuwe vertaling veel van
het schoone behouden is gebleven, hoewel het
niet mogelijk is de fijne nuanceering in het Neder-
landsch geheel weer te geven.³⁾

Reeds betrekkelijk spoedig is het aantal leeuwen
verminderd en ten tijde van de Kruistochten is
hij geheel uitgeroeid.

Op grond van goed bewaarde skeletdeelen, door
Dr. Reith uit het kiezel van het Jordaanland ver-
zameld, is aan te nemen, dat de leeuw van Pa-
lestina dezelfde was als die, welke tot omstreeks
1800 in het buitengewoon dichte riet ten N. en Z.
van Bagdad voorkwam en waarvan het mannelijke
manen had. Dat ook de Palestijnsche leeuw manen
had, leidt Aharoni af uit een plaats in de Mischna:
„Zooals de leeuw van achteren smal en van voren
breed is, zoo is het gebouw des tempels van ach-
teren smal en van voren breed“. Deze aanduiding
kan slechts betrekking hebben op een leeuw, die
door zijn manen er van voren breed uit ziet.⁴⁾

Uit de Schrift is een geheele beschrijving van
den leeuw samen te stellen. Hij is „de held onder
de dieren, die voor niemand op de vlucht gaat“
(Spr. 30:30) en is moedig, zoodat het hart der
dapperen vergeleken wordt met het leeuwenhart
(2 Sam. 17:10). Zij leven in families bijeen. De
leeuw verzorgt haar welpen te midden van
andere jonge leeuwen en leert ze op roof uitgaan
(Ezech. 19:2—3). Zoo'n leeuwenmoeder laat zich
niet verjagen (Gen. 49:9b).⁵⁾

Het brullen van den leeuw is als het geluid van
den donder (Amos 1:2a).⁶⁾ Wanneer hij zijn prooi
zal bespringen, stoot hij een hevig gebrul uit
(Amos 3:4a), om straks, als hij zijn prooi aan het
verslinden is, een geheel ander geluid, „een be-
hagelijk gebrul of geknor“ te doen hooren (Amos
3:4b).⁷⁾ Dreigend is het gegrom, dat hij laat
hooren, wanneer men hem zijn prooi tracht te
ontrekken (Jes. 31:4a). De leeuw is schrikwek-
kend in zijn gebrul (Spr. 19:12), maar ook door
zijn mull (Psalm 22:22) en zijn geweldig gebit.
(Psalm 58:7).

Overal in 't land kwam hij voor. Zoo vinden we
hem vermeld bij Timnath, op de grens van de Sje-
feela en het heuvelland van Juda (Richt. 14:8),
in het Gebergte van Juda (1 Kon. 13:24), in den
„jungle“ van den Jordaan (Jer. 49:19), op den
Libanon en den Hermon (Hoogl. 4:8). Hij leefde
in de bosschen (Jer. 12:8), in het struikgewas
Jer. 4:7 en in allerlei schuilhoeken, die de
kalkrijke bodem in overvloed bood (Klaagl. 3:10).

De Luipaard (Felis nimr H—E) is nog niet
geheel uitgestorven. Er zwerven nog enkele exem-
plaren rond in de omgeving van den Karmel en
ook bij de Dode Zee en in het Jordaanland,⁸⁾
terwijl er in 1916 nog een geschoten werd in de
omgeving van het Meer van Gennesareth, toen hij
een geitenkudde nasloep.⁹⁾ Hieruit blijkt echter
wel, dat de dagen van dit mooie roofdier, opval-
lend door zijn vlekken (Jer. 13:23), geteld zijn.

Er is vroeger veel gestreden over de vraag,
welke dieren de Klassieke bedoeld hebben met
de namen Pardel, Panter en Luipaard. Het is
echter aan te nemen, dat met deze namen de-
zelfde diersoort bedoeld wordt, die echter in ver-
schillende variëteiten voorkomt.¹⁰⁾ Zoo verschil-
de luipaard van Palestina zoowel van den Afri-

- 3) Dr A. Noordtjij, Ezechiel (Korte Verkl.), blz. 209 v.v.
- 4) J. Aharoni, „Ueber das Vorkommen und Aussterben palästinischer Tierarten“, Z. D. P. V. 49 (1926).
- 5) Hebr. „leeuwenmoeder“ is hier vertaald door „oude leeuw“ (R. Kinzel, Biblischer Naturgeschichte, blz. 56 noot).
- 6) Dr C. van Gelderen, Het Boek Amos, blz. 15 (vergel. Dr J. Ridderbos, Kleine Profeten (Korte Verkl.) I, blz. 176 en 163).
- 7) Dr C. van Gelderen, a.w. blz. 57—58.
- 8) J. Aharoni, a.a.
- 9) E. Schmitz, „Die Tierwelt beim See Genesareth“, Das Heilige Land 63 (1919).
- 10) Brehms Tierleben XII, blz. 83.

kaanschen luipaard als van den „panter“ uit de
Oudheid. Volgens Aharoni in het reeds aange-
haalde artikel hebben dan ook Hemprich en Ehren-
berg terecht voor dit dier den naam Felis nimr
voorgesteld, ter onderscheiding van F. leopardus
en F. pardus. Met den „pardel“ uit Openb. 13:2
wordt dus ook een luipaard bedoeld, en het dier,
dat zijn vlekken niet kan veranderen (Jer. 13:23),
kan evengoed „luipaard“ (Statenvert.) als „panter“
(vert. Aalders) genoemd worden.

Dat hij vroeger tot de algemeen voorkomende
dieren behoorde, blijkt onder meer uit verschil-
lende plaatsnamen als Beth-Nimra (Joz. 13:27)
„huis der luipaarden“ en de Wateren van Nimrim
(Jes. 15:6), de „rivier der luipaarden“.

Het is een geweldige roofdier, dat letterlijk alles
aanvalt en vooral de schrik is van herten en
gazellen, welke drinkplaatsen hij gaarne be-
zoekt. Hij bespringt zijn prooi vanaf den grond,
maar loert ook plat neergehurkt op den tak van
een boom om vandaar den sprong te doen. Des
nachts sluipen de luipaarden om de dorpen heen,
zoodat niemand zich naar buiten waagt (Jer. 5:6).
Hun vlugheid was algemeen bekend (Habb. 1:8).

Een niet minder groot roofdier is de Beer
(Ursus arctos), die oorspronkelijk in twee onder-
soorten in Syrië voorkwam.¹¹⁾ De grootste —
Ursus arctos isabellinus, — die zeer duidelijk
isabellakleurig was, bewoonde het struikgewas
der naaldbossen van den Anti-Libanos en kwam
ook aan de zuidelijke helling van den Hermon
voor. Sinds enkele jaren is hij daar uitgeroeid. Hij
bereikte een lengte van meer dan 2 m. Naar den
aard der beren was wij zeer belust op fruit en
verscheen dan ook in den oogsttijd regelmatig in
de omgeving der dorpen, om de vruchten te
rooven. Op den Libanon leefde een geheel ver-
schillende ondersoort — Ursus arctos syriacus —
kleiner, bruin en ook in schedelbouw van den
eerste afwijkend. Zeer interessant is, dat de schei-
ding tusschen twee zoo groote diersoorten slechts
gevormd werd door de betrekkelijk smalle Vlakte
van Coele-Syrië en niet minder, dat de beer, die
op de vrijwel kale sneeuwvelden van den Libanon
woonde, donkerder van kleur was, dan die van
den Anti-Libanos, waar in ieder geval het groen
overheerscht.

Thans leeft de echte Ursus arctos syriacus nog
in de woeste streken van Mesopotamië.

In vroeger eeuwen kwamen de beren ook in het
eigenlijke Palestina voor, zelfs vrij ver naar het
Zuiden, zooals blijkt uit het verhaal van David
aan Saul (1 Sam. 17:34).

De beer is een vleescheter, maar — zooals dui-
delijk blijkt uit de talrijke knobbeltjes — plant-
aardig voedsel neemt toch ook een belangrijke
plaats in. Sappige vruchten, stengels en bladeren,
het jonge graan en honing zijn zeer geliefd. Daar-
naast ook eieren, jonge vogels en kleinere dieren.
Wanneer de honger hem kwelt, maakt hij van
zijn geweldige spierkracht gebruik om ook groote
dieren als schapen, geiten en runderen aan te
vallen. Dan zijn ook menschen (Amos 5:19a) en
kinderen (2 Kon. 2:24) niet veilig voor hem. De
woede van de berin, wier jongen men geroofd
had, was onder Israël spreekwoordelijk (2 Sam.
17:8—Spr. 17:12). Daarom is dit beeld van des
Heeren toorn over Israël (Hos. 13:8) voor het
volk zoo sprekend. Het gebrom van den beer gaat
gepaard met een zeer luid tandenknarsen. Dit is
een goede omschrijving voor den nood, waarin
het volk zich door zijn zonden gebracht heeft
(Jes. 59:11).

Nog op één bijzonderheid van den beer moet
de aandacht gevestigd worden. De beer is een
telganger, d.w.z. hij beweegt de beide pooten aan
dezelfde zijde van het lichaam gelijktijdig. Dit
geeft een goede verklaring voor het beeld van
den beer uit Daniël's droomgezicht van de vier
dieren (Daniël 7). Daar is het dier geteekend in
aanvalshouding.¹²⁾

F. J. BRUIJEL.

- 11) Zie hiervoor de beide reeds aangehaalde artikelen van Aharoni en Schmitz.
- 12) Dr G. Ch. Aalders, Daniël (Korte Verkl.) blz. 138.

UIT DE HISTORIE

De Reformatie in de Classis Neder-Veluwe 1592-1620.

I.

Ruim veertig jaren geleden begonnen de pro-
fessoren Reitsma en Van Veen met de publicatie
van de Acta der Provinciale Synoden van den
aanvang af tot na de Dordtsche Synode 1620. Dat
de sedert 1892 verschenen acht deelen een belang-
rijke bron voor de kerkgeschiedenis zijn, kan de
lezer allicht direct begrijpen, alsook dat het uiterst
moeilijk is, om in een leerboek een getrouw beeld
van de Reformatie in haar geheel te geven, gezien
de overstelpende hoeveelheid materiaal. Een leer-
boek over de Vaderlandsche kerkgeschiedenis is
uiteraard beknopt, en daarom willen wij ons in
een paar schetsen verdiepen in den gang van zaken